

23

ErfgoedBrief Breda

Junior

- 2 Het Bredaas Verhaal
- 3 De Ontdekking van het Bredaas Verhaal

4 **Bij de Breda Aa**

10000 v.Chr. tot 1050 Bij de Brede Aa:
voordat Breda bestond

5-6 **Breda, een belangrijke stad**

1050 tot 1400 De beginnende stad:
het ontstaan van Breda

1400 tot 1566 De Nassaustad:
de gouden eeuw van Breda

1566 tot 1648 De stad in oorlog:
de Opstand in Breda

7-8 **Van Kanonnen naar Kwatta**

1648 tot 1870 De garnizoenstad:
een stad vol soldaten

1870 tot 1914 De industriestad:
de stad groeit uit zijn jasje

9-11 **Oorlog en wederopbouw in Breda**

1914-1945 De bezette stad:
tijd van de wereldoorlogen

1945 tot nu De huidige stad:
onze tijd

Het Bredaas Verhaal

Zou het niet mooi zijn als de wereld om je heen tot leven komt? Dat je de verhalen kent achter de gebouwen waar je regelmatig langs komt?

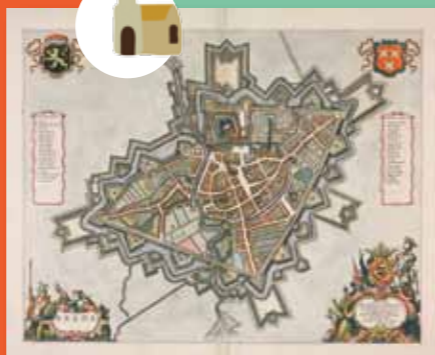
Breda is er niet zomaar gekomen, achter elke steen zit een reden, een geschiedenis, een verhaal. En Breda staat bol van verhalen. Grootse meeslepende, spannende, kleine, ontroerende, verdrietige en oeroude verhalen. En die verhalen liggen gewoon op straat: op de Grote Markt, in het Kasteel van Breda, in de Grote Kerk of op het marktplein in het Ginneken, maar ook bij jou om de hoek. We hebben vele van die verhalen bij elkaar gebracht tot *het Bredaas Verhaal*. Van de oudste verhalen tot en met de verhalen van vandaag. Want nog steeds ontstaan er elke dag nieuwe verhalen. Daar past jouw verhaal ook bij!

Verderop lees je over *het Bredaas Verhaal*. En als je meer wilt weten is er de website waarop je de geheimen van Breda kunt ontdekken:

erfgoed.breda.nl/junior

Er is ook een volwassen versie van de website, daar staat nog veel meer op. Wij zijn erg blij dat er een speciale versie kon komen voor alle kinderen, ouders, juffen en meesters van Breda!

Wij wensen je veel plezier bij het ontdekken van de geheimen van Breda en we zijn nieuwsgierig hoe jij geschiedenis gaat schrijven...

De Ontdekking van het Bredaas Verhaal

Doe jij ook mee aan *De Ontdekking*? En ben je al bij de Grote Kerk, het Breda's Museum, het Stadsarchief of het Chassétheater geweest?

Met *De Ontdekking* maak je kennis met al het moois dat de stad Breda te bieden heeft. Cultuurwinkel Breda regelt dat al jaren voor alle Bredase basisschoolleerlingen. Dat vinden we belangrijk omdat je door deze ontdekkings-tocht meer leert over de wereld om je heen.

Samen met de scholen, de culturele en erfgoedinstellingen, de Gemeente Breda en Cultuurwinkel Breda willen we de geschiedenis van Breda aan kinderen laten zien. Zo brengen we *het Bredaas Verhaal* tot leven. De spannende geschiedenis van Breda kun je dan straks op school en daar buiten leren.

Als je verder leest wordt *het Bredaas verhaal* verteld en worden de geheimen van de stad ontrafeld. Maar dat is natuurlijk nog niet alles. Op de website erfgoed.breda.nl/junior kan je nog veel meer lezen over de verhalen van Breda. Dat kan thuis en in de klas. Veel van de verhalen komen tot leven en kan je zelf tot leven laten komen. Door een bezoek te brengen aan een van de oude gebouwen, aan een tentoonstelling, aan een voorstelling, in een boek of film, in de geschiedenisles, maar ook door zelf aan de slag te gaan. Op de site erfgoed.breda.nl/junior en www.cultuurwinkelbreda.nl staan vele programma's die je zelf kan uitvoeren, in de klas en daar buiten!

Scan met je smartphone!

Breda ontwikkelt met de scholen, de culturele en erfgoedinstellingen een doorlopende leerlijn erfgoededucatie. Daar staat een vraag centraal: **Wat zou elk Bredaas kind moeten weten over de Bredase geschiedenis?** Daar hebben we met een aantal mensen onderzoek naar gedaan. Eerst hebben we een indeling in tijdvakken gemaakt, net zoals je die op school kent. Daarop hebben we *het Bredaas Verhaal* gemaakt: belangrijke gebeurtenissen van voor het ontstaan van de stad tot en met nu. In Breda zijn het uiteindelijk acht tijdvakken geworden. Deze acht tijdvakken vormen weer vier grote perioden die uitgaan van grote veranderingen in Breda en de gevolgen daarvan voor de stad en haar bewoners. Bij deze perioden zijn vier kernvragen bedacht die ieder Bredaas kind zou moeten kunnen beantwoorden.

Bij de Breda Aa

10000 v.Chr. tot 1050 Bij de Brede Aa:

voordat Breda bestond

We gaan heel ver terug in de tijd. Er waren alleen bossen, riviertjes en uitgestrekte velden.

Als je nu door Breda loopt kun je je haast niet voorstellen dat het ooit allemaal anders was. We gaan heel ver terug in de tijd. Er waren alleen bossen, riviertjes en uitgestrekte velden. Je vond er geen grote gebouwen of wegen. Zie je het voor je? Op een plek stroomde de rivier de Mark samen met de rivier de Aa. De Aa werd daar breder. Sommige mensen denken daarom dat de naam Breda afstamt van Brede Aa.

— Op die plaats zat je precies tussen hoge, droge plekken en de lage plaatsen waar het nat was. De mensen zwierven er rond en konden jagen in het bos op de hoge plekken. Vissen deden ze in de lagere gebieden, waar de rivieren naar de zee stroomden.
— Er was veel voedsel. Daarom gingen mensen hier uiteindelijk wonen in hutten. Ze verbouwden groenten en graan. Ze hielden dieren. Ze gebruikten gereedschap, dat is gemaakt van vuursteen en dierenbotten. Later werden de hutten kleine boerderijen. Er ontstonden dorpjes. De mensen konden toen ook van ijzer en brons gereedschap maken en ze. Ook maakten ze aardewerken potten.

Een Romeinse helm in een Brabantse waterput van 200 tot 300

— Weer later kwamen de Romeinen hier wonen. De grens van hun rijk liep langs de rivier de Rijn. Om de grens te bewaken woonden er veel Romeinse soldaten langs de Rijn. In Breda woonden er niet zoveel want Breda ligt een eind van de Rijn vandaan.
— Nadat de Romeinen weg waren, bleven de dorpjes groeien. We zijn nu ongeveer in het jaar 500 aanbeland. Bij de dorpjes lagen weilanden en akkers. Soms was een rijk man eigenaar van de grond en werkten andere boeren voor hem. Keizer Karel de Grote regeerde toen over een heel groot gebied in Europa. Het belangrijkste geloof was het Christendom. Het leven in de dorpjes viel niet altijd mee. Zeker niet toen de Noormannen hier rooftochten hielden.

Een bronzen sikkel 1500 v.Chr.

Een oude begraafplaats onder de huidige Grote Kerk van 100 tot 1200

Rond het jaar 1050 woonden er vooral boeren in de omgeving. De boeren hielden steeds vaker voedsel over en verkochten dat op de markt. Sommige mensen gingen dicht bij de markt wonen. Een rijke heerser bouwde er een kasteel naast. Zo kon hij de boeren en de mensen bij de markt beschermen tegen rooftochten. En natuurlijk belasting laten betalen. Langzaam ontstond Breda.

— Het Kasteel stond ook dichtbij de plaats waar de riviertjes de Mark en de Aa samenkwamen en langs een grote weg. Een ideale plek om te wonen dus.

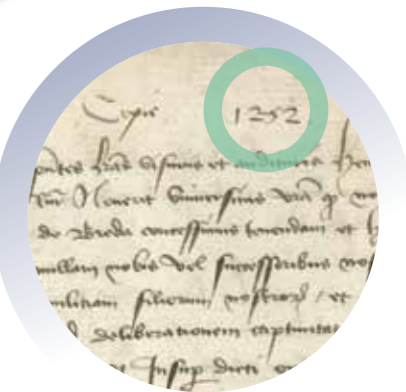
Breda, een belangrijke stad

1050 tot 1400 De beginnende stad:

het ontstaan van Breda

Om de stad te kunnen beschermen werd er een wal om de stad gelegd.

In het jaar 1252 kreeg Breda stadsrechten. Er werden allerlei belangrijke gebouwen gebouwd zoals een gasthuis (een soort ziekenhuis) en een raadhuis. — Het Christendom was de belangrijkste godsdienst geworden. In Breda werd daarom begonnen met de bouw van een kerk. Deze kerk stond op de plaats waar nu de Grote Kerk van Breda staat. Om de stad te kunnen beschermen werd er een wal om de stad gelegd. Later kwam er een sterkere, stenen muur voor in de plaats. De stadsmuur is nog vele malen vervangen door een

Breda krijgt stadsrechten van 1050 tot 1400

steeds sterkere muur. Al die muren rondom Breda noemen we de vestingwerken.

1400 tot 1566 De Nassaustad:

de gouden eeuw van Breda

Willem van Oranje-Nassau moest vluchten voor de Spanjaarden

Rond 1400 kwamen de graven van Nassau (verre voorouders van onze koning Willem-Alexander) in het Kasteel van Breda wonen. De stad begon toen snel te groeien.

— Op het kasteel kwamen veel belangrijke mensen op bezoek. Daardoor waren er veel toernooien en feestmalen.

Lees verder...

Huis Brecht, een van de oudste huizen van Breda 1427

De hofhouding wilde graag dicht bij het kasteel wonen. Ze bouwden dure huizen en wilden natuurlijk ook mooie

kleren en meubels kopen in de stad. Daar viel veel aan te verdienen door de inwoners van Breda.

— Tussen het jaar 1500 tot 1600 beleefde de stad zijn gouden eeuw. Er was veel rijkdom. Mensen hadden geld om stenen huizen te bouwen. Dat was bij brand veel veiliger dan houten huizen. Ook de belangrijkste gebouwen van de

Verbouwing van het kasteel door Jan IV van Nassau 1462

stad werden flink verbouwd. De Grote Kerk en het Kasteel van Breda bijvoorbeeld. Dat gebeurde volgens de nieuwste mode uit Italië.

— Vlak voor de oorlog tussen de Nederlanden en Spanje, woonde prins Willem van Oranje-Nassau op het Kasteel van Breda. Willem van Oranje-Nassau moest vluchten voor de Spanjaarden toen de oorlog dicht bij Breda kwam. Hij nam zijn hele hofhouding mee. Langzaam verdween de rijkdom uit Breda. Stel je voor dat hij in Breda was blijven wonen! Zou Breda dan de hoofdstad van Nederland zijn geweest?

1566 tot 1648 De stad in oorlog: de Opstand in Breda

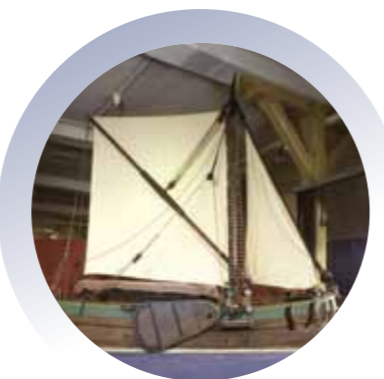
Protestanten sloegen in vele kerken alles kort en klein: dat noemen we de Beeldenstorm.

Vroeger geloofden bijna alle mensen in God. De Grote Kerk was daarom het belangrijkste gebouw van de stad. De rijken lieten graag zien dat ze goede gelovigen waren. Dat deden ze bijvoorbeeld door te betalen voor nieuwe beelden, schilderijen en meubels in de kerk.

— Maar sommige gelovigen vonden al die pracht en praal maar niets. Zij vonden dat rijkdom niets te maken had met geloof. Ook een arm iemand kan een goede gelovige zijn,

vonden zij. Deze gelovigen werden protestanten genoemd en zij kregen ruzie met de katholieken. In het jaar 1566 liep dat helemaal uit de hand. Protestanten sloegen in vele

kerken alles kort en klein: dat noemen we de Beeldenstorm. — Filips de Tweede was toen de koning van Spanje en ook de baas over de Nederlanden. Hij kwam de katholieke bevolking te hulp en er brak een oorlog uit. Prins Willem van Oranje-Nassau woonde toen op het Kasteel van Breda. Hij was de leider van de Opstand tegen de Spanjaarden en familie van onze Koning Willem-Alexander. Toen de Spanjaarden Breda naderden, moest hij vluchten. De koning van Spanje wilde

Een model van het turfschip waarmee Breda werd bevrijd 1590

Na de list met het turfschip werd de vesting Breda door Maurits van Nassau versterkt 1591 – 1606

maar wat graag het kasteel en de stad van zijn aartsvijand innemen. — Breda lag midden in het oorlogsgebied. Tijdens de Opstand wisselde Breda wel zes keer van bezetter! Wat een ellende moet dat geweest zijn voor de bewoners. Uiteindelijk kwam de stad bijna zeventig jaar later voor altijd in handen van de Nederlanders. De bekendste verovering van de stad is beschreven in het verhaal van de list met het Turfschip. Kijk op de website voor het verhaal.

Van Kanonnen naar Kwatta

1648 tot 1870 De garnizoenstad:

een stad vol soldaten

Er bleven veel soldaten in de stad wonen en werken, voor het geval er weer oorlog uitbrak.

Toen de Opstand bijna was afgelopen, was Breda voorgoed in het bezit van de Nederlanders. De stad was erg beschadigd door alle gevechten in en rond de stad. Er was veel armoede en weinig te eten. De Spaanse en Nederlandse soldaten hadden alles geplunderd. Breda was niet meer zo'n belangrijke stad als in de tijd van de Nassaus.

De Lange Stallen werd gebouwd om 264 paarden en hun berijders te laten wonen 1765

Breda bleef wel belangrijk voor de verdediging van de Nederlanden. Daarom werden de verdedigingsmuren van de vesting opnieuw versterkt. Er bleven veel soldaten in de stad wonen en werken, voor het geval er weer oorlog uitbrak. Zo'n stad met veel soldaten heet een garnizoenstad. Deze soldaten hadden best wat geld te besteden en door de vrede was het rustig in en rond de stad. Daarom gingen rijke mensen naar het platteland van Breda. Zij bouwden daar landhuizen en kleine kasteeltjes met grote tuinen er om heen.

Midden in de Haagse Beemden ligt het landgoed Burgst met daarop dit landhuis 1790

1870 tot 1914 De industriestad:

de stad groeit uit zijn jasje

Een slimme fabrikant bouwde zijn suikerfabriek vlakbij de kruising van de rivier de Mark en het spoor.

Er was veel bedrijvigheid in Breda. Binnen de stadsmuren werd het steeds voller. En net buiten de muren mocht je niet wonen. Het leger wilde alle ruimte hebben om te kunnen schieten op de vijand. Binnen de stad leefden de mensen dicht opeengepakt. Stinkende fabrieken stonden gewoon naast de huizen. Het was er niet altijd even schoon. Een waterleiding of riool hadden de mensen nog niet. Daar kwam vanaf 1850 gelukkig verandering in.

— Rond 1870 gebeurt er nog iets belangrijks. De muren van de vesting van Breda werden afgebroken. Daardoor kregen de bewoners meer ruimte en konden mensen ruimer gaan wonen. Ook werden er een waterleiding en riool aangelegd. Dat zorgde ervoor dat iedereen het een beetje beter kreeg. In deze tijd werden mooie straten met voorname huizen en parken rondom het centrum aangelegd. Zoals bijvoorbeeld het Park Valkenberg. Daar kan je nog de resten van stadsmuren zien. Van de oude grachten om de stad maakten men de singels. In de mooie huizen gingen de iets rijkere mensen wonen: de burgerij. Dat waren geen edellieden

Buiten de stad werd de suikerfabriek gebouwd 1872

maar bijvoorbeeld rijke fabrieksdirecteuren. Voor de arbeiders was het leven nog zwaar. En er waren veel arbeiders in Breda. Zij werkten in de fabrieken rond de stad. Twee van die fabrieken zijn er nog steeds.

Een reclamebord van snoepfabriek De Faam 1838

— Het is niet toevallig dat in Breda snoepfabrieken en frisdrankfabrieken zijn ontstaan. Breda kreeg zijn eerste spoorlijn rond 1860. Een slimme fabrikant bouwde zijn suikerfabriek vlakbij de kruising van de rivier de Mark en het spoor. Suiker kun je maken van suikerbieten. De suikerbieten werden met boten gebracht vanaf het boerenland om Breda. Als de suiker klaar was, werd deze met de trein naar alle windstreken vervoerd. Een deel van de suiker bleef in Breda. In de buurt van de suikerfabriek stonden veel fabriekjes die jam, snoep en frisdrank maakten. Deze producten werden gemaakt van suiker en fruit. De fruittelers uit de buurt van Breda verkochten hun fruit aan deze fabriekjes. Als je heel goed zoekt in de wijk Belcrum, vind je nog van die oude fabriekjes. Twee van de beroemdste fabrieken van Breda zijn De Faam, een snoepfabriek en de Hero. Bij de Hero maken ze nog steeds jam en frisdrank. Misschien hebben jullie thuis wel een pot jam uit Breda in de kast staan.

Het beeld van de Vlucht in het park Valkenberg 1940

Aan het begin van de twintigste eeuw was het Kasteel van Breda nog steeds een militaire school. Er woonden en werkten veel soldaten in Breda. Overal in de stad vond je militaire gebouwen en kazerneterreinen. Sommige zijn er nog steeds.

— In Europa brak de Eerste Wereldoorlog uit. Gelukkig hoefden de Nederlandse soldaten niet mee te vechten. Het was een verschrikkelijke oorlog. België deed wel mee met de Eerste Wereldoorlog. Veel Belgen vluchtten naar Nederland. In Breda en omgeving werden bijna 18.000 vluchtelingen opgevangen. De Tweede Wereldoorlog spaarde Nederland echter niet. Het was een nare periode, ook in Breda. Joden werden opgepakt en weggevoerd, er waren bombardementen en er was altijd te weinig eten.

— In Park Valkenberg staat een standbeeld. Je hebt het vast wel eens gezien. Een vrouw trekt een kind mee dat achterom kijkt. Op de sokkel staat MEI 1940. Elk jaar wordt bij dit beeld de Dodenherdenking

Oorlog en wederopbouw in Breda

1914 tot 1945 De bezette stad:

tijd van de wereldoorlogen

Joden werden opgepakt en weggevoerd, er waren bombardementen en er was altijd te weinig eten.

gehouden. Het beeld heet De Vlucht. In mei 1940 vielen de Duitsers Nederland binnen. Ze kwamen steeds dichterbij Breda. Iedereen was bang dat er gevochten zou worden in de stad. Daarom sloegen de Bredanaars met zijn allen op de vlucht. Daarbij lieten ze alles achter wat ze hadden. Vaak hadden ze geen eten of drinken bij zich. Onderweg werden

ze soms beschoten. Een aantal Bredanaars kwam zelfs in Frankrijk terecht na een lange voettocht. Anderen overleefden dit drama niet. Het beeld herinnert ons aan die verschrikkelijke gebeurtenis. Ook nu moeten mensen nog wel eens vluchten voor de oorlog. Weet jij waar het nu oorlog is?

Lees verder...

In de Eerste Wereldoorlog ving Breda veel Belgische vluchtelingen op 1914

De Poolse tank in het Wilhelminapark 1945

Je hebt hem vast wel eens zien staan, een grote tank, midden in Breda. Mensen noemen deze tank ook wel de Poolse Tank. Maar het is helemaal geen Poolse Tank. Het is een Duitse tank.

De Poolse soldaten die Breda bevrijdden maakten de tank buit. Na de Tweede Wereldoorlog schonken ze de tank aan de stad.
 — Breda werd in 1944 bevrijd door Poolse soldaten. De leider

van de soldaten die Breda bevrijdden was generaal Stanislav Maczek. Zijn leger bestond uit Polen die al aan het begin van de Tweede Wereldoorlog via allerlei omwegen in Groot-Brittannië waren terechtgekomen. Van daar uit kwamen ze via Frankrijk en België in Nederland terecht. Sommigen hadden er al een heel lange reis opzitten sinds het begin van de oorlog en wilden graag terug naar Polen. Toch bleven veel Poolse soldaten na de Tweede Wereldoorlog in Breda wonen. En ze mochten vaak

Breda werd door de Polen bevrijd 1945

niet meer terug van Rusland, dat de baas was geworden over Polen. Ken jij iemand met een Poolse achternaam?

1945 tot nu De huidige stad:

onze tijd

Er werden nieuwe wijken gebouwd. Enkele dorpen rondom de stad werden opgeslokt. Daardoor werd Breda bijna drie keer zo groot.

Na de Tweede Wereldoorlog was er een hoop werk te doen. Hele wijken waren verwoest en moesten weer worden opgebouwd.

— Hoewel de schade in Breda leek mee te vallen, waren er wel veel huizen nodig. Dat kwam omdat de bevolking groeide. En in de oorlog was er niet gebouwd. Families moesten soms samenwonen. Of ze verbleven in tijdelijke noodwoningen totdat hun woning af was. Er werden nieuwe wijken gebouwd. Enkele dorpen rondom de stad werden opgeslokt. Daardoor werd Breda bijna drie keer zo groot.

— Aan het einde van de twintigste eeuw gaat het goed met Breda. Op een verlaten kazerneterrein werd het Chasséveld aangelegd. Een nieuwe wijk met woningen, het gemeentekantoor, het Chassétheater en de Mezz. Met het ontwerp van het Chasséveld worden veel prijzen gewonnen. Ook besluit men om de dichtgegooide haven weer open te graven. Niet speciaal voor boten maar vooral omdat het er mooier uitziet dan een grote vlakke asfalt.

Na 40 jaar werd de oude haven van Breda heropend 2007

— En zo zijn we weer in onze tijd aanbeland. Maar iets dat vandaag gebeurt kan morgen al geschiedenis zijn.

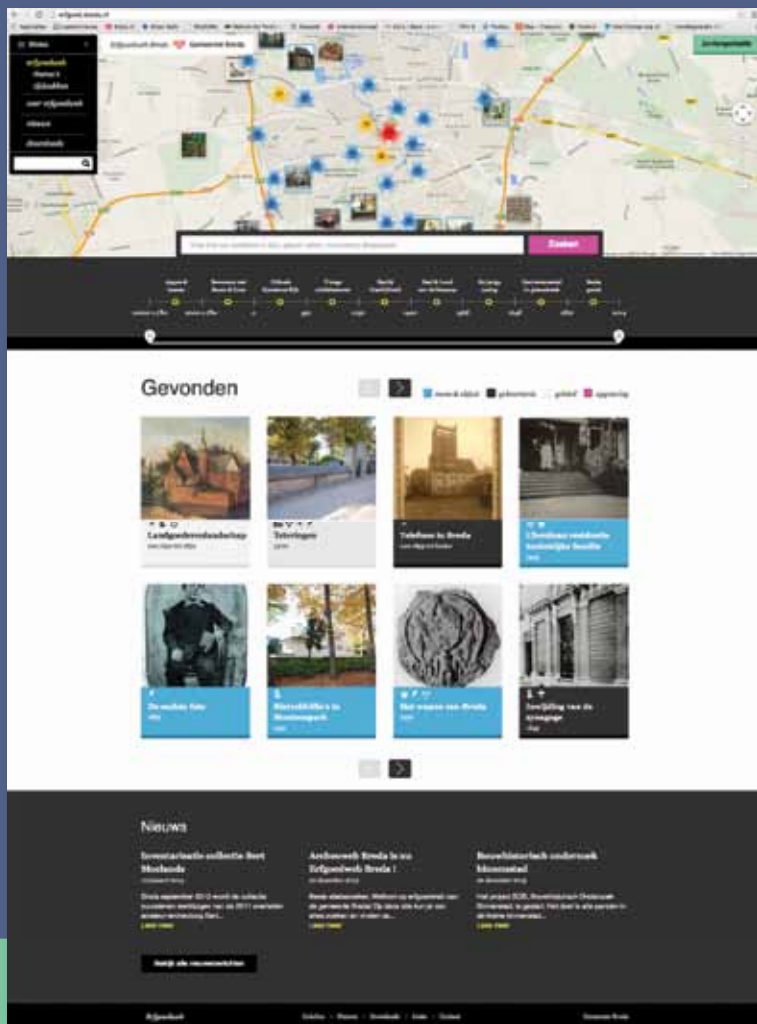
Scan met je smartphone en schrijf je eigen geschiedenis

Als jij iets ziet of meemaakt dat je mooi of belangrijk vindt, dan mag je dat op de website toevoegen aan de tijdbalk.

Op een oud kazerneterrein werd de nieuwe woonwijk Chassépark gebouwd 1995

erfgoed.breda.nl

Vanaf 2004 hebben we tien jaar met veel plezier de **ErfgoedBrief** Breda gemaakt. Deze nieuwsbrief hebben we gemaakt om het verhaal van het Bredase verleden aan iedereen te kunnen vertellen. Dit themanummer sluit hier op aan. Samen met de Cultuurwinkel Breda vertellen we het verhaal van Breda voor de kinderen op de basisscholen in de gemeente Breda.

Met dit themanummer eindigt na tien jaar de papieren **ErfgoedBrief** Breda. In de vorige **ErfgoedBrief**

Breda heeft wethouder Akinci al uitgelegd dat een digitale nieuwsbrief in combinatie met onze nieuwe website *erfgoed.breda.nl* (erfgoed-web junior is onderdeel van deze website) ons meer mogelijkheden biedt om het erfgoednieuws met iedereen te delen. Het biedt ons daarnaast ook de mogelijkheid om op een eenvoudige manier erfgoed-informatie van anderen op te halen. In 2014 gaan we proberen zo veel mogelijk *monumenten van herinnering* van de inwoners van Breda binnen te krijgen.

Vanaf februari 2014 start de maandelijkse digitale nieuwsbrief op de gemeentelijke website. Wanneer u uw mailadres stuurt naar erfgoedbrief@breda.nl onder vermelding van 'nieuwsbrief digitaal' ontvangt u de digitale versie voortaan ook in uw mailbox.

Namens team Erfgoed
Marc Berends

Colofon

De **ErfgoedBrief** Breda is een uitgave van de gemeente Breda.

Alle eerdere ErfgoedBrieven zijn te downloaden van erfgoed.breda.nl

Redactie: Diewert Berben en Marc Berends
Vormgeving: Elseke Verharen, x-hoogte, Tilburg
Oplage: 12.900 exemplaren

Afbeeldingen op zijn afkomstig uit de collectie van het Breda's Museum, het Stadsarchief Breda en de Directie Ontwikkeling. Overige afbeeldingen zijn afkomstig uit de collectie van de Directie Ontwikkeling, tenzij anders vermeld.